

המרכז לחקר האשה ביהדות
ע"ש פניה גוטספלד הלר

האשה ביהדות

סדרת דיונים

מס' 8-9

ביכורי מחקר

פרקים מתוך עבודות לתואר מ"א וד"ר
אוניברסיטת בר-אילן
תשנ"ז-תשס"ב

עורכת:

טובה כהן

המרכז לחקר האשה ביהדות ע"ש פניה גוטספלד הלר

האשה ביהדות: סדרת דיונים מס' 8-9

ביכורי מחקר

פרקים מתוך עבודות לתואר מ"א וד"ר
אוניברסיטת בר-אילן
תשנ"ז-תשס"ב

אוניברסיטת בר-אילן
רמת גן 52900

ISSN 1565-0413

כסלו תשס"ב (דצמבר 2001)

המרכז לחקר האשה ביהדות

ע"ש פניה גוטספלד

טל. 03-5318286

פקס. 03-5351233

jwmn@mail.biu.ac.il

website: www.biu.ac.il/js/jwmn

פתח דבר

המחקר המתנהל באוניברסיטה נעשה בחלקו על-ידי הסטודנטים לתארים מתקדמים. פעמים רבות עוסקות עבודות המחקר של הסטודנטים בנושאים שאף חוקר אחר לא חקר לעומק, ולא מעט חידושים נכללים בהן. אולם אם עבודות אלה לא הבשילו לכלל ספר או מאמר מדעי, יוותרו החידושים בתיזה כרוכה על מדפי הספרייה האוניברסיטאית וכמעט לא יגיעו אל קהל קוראים שיכול היה להתעניין בהן.

בכמה וכמה מחלקות באוניברסיטת בר-אילן נכתבו בשנים האחרונות עבודות מחקר לתארים מתקדמים במגוון נושאים הקשורים ל"אשה ביהדות". מתוכן בחרנו פרקים היכולים לעניין גם את הקורא הבלתי-מומחה. כפי שאפשר לראות מתוכן העניינים, העבודות הן מתחומי מחקר שונים - מקרא, הלכה, לשון, היסטוריה וספרות. בכל העבודות המיוצגות כאן הגיעו החוקרות לחידושים מעניינים - אם מתוך מציאת מקורות בלתי ידועים, אם מתוך עבודת שדה, אם מתוך פרשנות מקורית של טקסטים ואם מתוך עצם ההצגה המרוכזת של עובדות ונתונים באשר לנושא. החידושים ראויים להיות מפורסמים ולכן ניתנה להם במה זאת. הקורא המתעניין יוכל, כמובן, לחזור אל מדפי הספרייה האוניברסיטאית ולמצוא שם את המחקר השלם.

מניע נוסף לריכוז פרקי מחקר אלה הוא בהצגת אווירת המחקר היצירתית בנושא של "אשה ביהדות", בה ניתן לחוש במחלקות שונות באוניברסיטת בר-אילן. "המרכז לחקר האשה ביהדות ע"ש פניה גוטספלד הלר" מעוניין לפתח אווירה זאת ולעודד תלמידי מחקר לעסוק בנושאים אלה. המרכז תומך, לכן, בסטודנטים לתארים מתקדמים העוסקים בנושאים של "האשה ביהדות". מתוך הרצון לעודד את המחקר בנושא הוחלט גם על הוצאה לאור של פרקים מייצגים אלה.

תכניתנו היא לרכז "פרקי מחקר" מעין אלה מדי כמה שנים. כך תהפוך הסדרה של "האשה ביהדות - סדרת דיונים" לבמה, בלתי-רגילה בעולם האוניברסיטאי, לעבודות מחקר של חוקרים בתחילת דרכם ולמרכז דיון של חוקרים אלה בנושאים של "האשה ביהדות".

בעריכת החוברת השתדלנו שלא לפגוע ב"טעם המקורי" של עבודת המחקר; הפרקים שנבחרו מובאים לפני הקורא כפי הופעתם בעבודה, כמעט ללא עריכה. אין, לכן, אחידות באופן ההגשה והעריכה.

פרופ' טובה כהן

ראש המרכז לחקר האשה ביהדות
ע"ש פניה גוטספלד הלר

תוכן העניינים

9	סיפורי פקידת עקרות במקרא ניתוח ספרותי-אידיאלי	יעל צהר
23	עיקרון ההתרחבות הז'אנריסטית ביצירתה של אלישבע	שולמית קורנהנדלר
53	מרים ברך - דיוקנה של חלוצה	סמדר סיני
75	הסכמי קדם נישואין למניעת סרבנות גט בסוף המאה ה-20	רחל לבמור
91	לשונם של מכתבי חרדיות בנות עדות המזרח היבטים מילוניים, מורפולוגיים, תחביריים וסוציולינגוויסטיים	רחל נפרסטק
113	סיפור פילגש בגבעה (שופטים י"ט) בהשוואה לגרסת יוסף בן מתתיהו ב"קדמוניות היהודים" ובהשוואה לגרסת פסיאדו-פילון ב"קדמוניות המקרא"	נאוה גוטמן

**סיפורי פקידת עקרות במקרא
ניתוח ספרותי-אידיאי**

מאת יעל צהר

עבודה במסגרת הדרישות לתואר מוסמך
המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר-אילן,
תשנ"ז

מנחה: ד"ר עמוס פריש

סיפורי פקידת אשת מנוח וחנה

תקציר העבודה

החיבור שלפנינו מורכב משלושה חלקים עיקריים. בחלקו הראשון מובאת קריאה צמודה (close reading) של סיפורי פקידת-עקרות, שהם סיפורי שרה, רבקה, רחל, אשת מנוח, חנה והשונומית. בחלקו השני נמצאת קריאה צמודה של סיפורי בנות-לוט, תמר ורות. בניתוח הסיפורים נעזרתי בכלים שונים ובאמצעים לשוניים וסגנוניים. תוך כדי קריאה קוהרנטית השתדלתי להצביע על היחס שבין הפרטים השונים היוצרים יחדיו את ההרמוניה של היצירה השלמה. החלק השלישי של העבודה עוסק בחקר הסוגים, (Criticism) ומשווה בין הסיפורים הכלולים בסוג הספרותי הנבדק. חלק זה כולל דיון קצר במחקרים קודמים שנעשו וברכיבי הסוג המוצעים בה. לאחר הדיון מוצעים שמונה רכיבים האופייניים, לדעתי, לסיפורי פקידת עקרות. רכיבים אלה נבדקים בתוך טבלאות מלוות בהערות ובטבלת סיכום גדולה. בסופו של החלק השלישי הובאו סיכומים העוסקים בהערכת מקומם של הרכיבים המוצעים, ובמקומו של כל סיפור בדגם המוצע. בסופה של העבודה הובא נספח שבו קריאה צמודה של סיפור המהווה הוכחה על דרך השלילה לרעיונות המוצעים במחקר זה.

על ידי שילוב של שתי דרכי המחקר: קריאה צמודה וחקר הסוגים, השתדלתי לעמוד על ייחודו של כל סיפור, המשקף את הסוג בצורה האופיינית לו.

במבוא לעבודה הנני מציעה הגדרה של סוג ספרותי, אשר בעזרתה נבדקים הסיפורים. הסוג מתייחס אל השקפת העולם המקראית, ואלו עיקריו: עקרות נתפסת בחברה המקראית כחרפה, ולאור ידיעתנו את השקפתה הדתית, יש להניח כי החברה הסובבת את האישה רואה את מצב העקרות שבו היא שרויה כאילו הוא עונש מאת ה', וכאילו העקרה איננה זכאית ללדת את הבן הנכסף. לפיכך תהיה האישה העקרה, לפני פקידתה, במצב של אי-הכרה, כאשר החברה מפקפקת בזכותה ללדת. פקפוק זה מובע, אם על ידי הדמויות, אחת או יותר, ואם על ידי האישה עצמה, המשקפת בדבריה את יחס הסובבים אותה.

מול אלמנט הפקפוק נמצא בסיפורי פקידת העקרות את אלמנט הזכאות (דתית או מוסרית). אלמנט זה מורה כי האישה העקרה אכן ראויה ללדת את הבן הנכסף. אם נצרף לטענה זו את העובדה שסיפורים אלה מסתיימים בהולדתו של בן חשוב או אומה או אב שושלת, מנהיג לאומי או מושיע, מתקבלת הנוסחה הבאה: האישה העקרה עוברת ממצב של פקפוק, דרך אלמנט הזכאות, אל לידת בן חשוב.

בחלק הראשון נבדקים, לאור הסוג הספרותי שהוצג במבוא, סיפורי שרה, רבקה, רחל, אשת מנוח, חנה והשונומית. בסיפורה של שרה, האם הראשונה, נבדק הנושא של חשיבות האם, מוצגות אפשרויות (בן רוחני ובן מאישה אחרת), ומתברר כי יש חשיבות רבה למיהותה של האם, וכי שרה היא הראויה ללדת את הבן הממשיך. בסיפורה של רבקה נבדקת זכאותה על הרקע של ייחוס משפחתי פגום, לעומת אישיותה החיובית שנבחנה על ידי עבד אברהם. רחל מנסה בעזרת אמצעים שונים להתגבר על העקרות, ובעזרת ביקורת גלויה של יעקב וביקורת סמויה של הכתוב, היא מגיעה לבסוף למסקנה שרק בידי ה' מפתח העקרות. **אשת מנוח וחנה** הן נשים חיוביות וטובות שאינן זוכות להכרה החברתית הראויה להן. מנוח מזלזל באשתו, וגם כנגד חנה, למרות אהבתו של אלקנה, יש שיפוטיות דתית שלילית מצד הסובבים אותה. בסיפורה של **השונומית** קיימים האלמנטים של פקפוק וזכאות, אך, לדעתי, זהו סיפור אשר במרכזו עומדת אישיותו של הנביא ולא של העקרה, ועל כן שייכותו לסיפורי פקידת-עקרות עומדת בסימן שאלה.

בחלק השני נבדקים, לאור הסוג הספרותי המוצע, סיפורי בנות לוט, תמר ורות. בעבודה זו הנני מציעה לראותם כחלק בלתי נפרד מסיפורי פקידת עקרות. אמנם הן אינן מוצגות כעקרות מבחינה ביולוגית, אך ניתן לומר שהן סובלות מ"עקרות נסיבתית". **לבנות לוט** מחשבה מוטעית שאין להן סיכוי ללדת. **תמר ורות** הן אלמנות ללא ילדים, אשר הסביבה החברתית מהססת לשקמן מחדש בגלל פקפוק במרכיבים מסויימים באישיותן. תמר מואשמת בגרימה למותם של שני בני יהודה, ורות מתמודדת עם היותה מואביה נכריה. רכיב הזכאות בולט במיוחד בסיפורה של רות, ונמצא בצורה ברורה בסיפור תמר. בסיפור בנות לוט כרוכים הרכיבים של הפקפוק והזכאות זה בזה, שכן מעשיהן המגונים נובעים מרצונן הנעלה להציל את העולם מאבדון. בשלושת הסיפורים ניתן למצוא גם רכיבים משותפים להן ולסיפורי פקידת העקרות, וגם רכיבים מיוחדים משלהם. כך מהווים הם קבוצה בעלת אופי מיוחד בתוך הסוג הכולל.

בחלק השלישי מובא דיון קצר במחקרים קודמים שנעשה וברכיבי הסוג המוצעים בהם. עבודה זו איננה דוחה את מסקנותיהם של החוקרים שדנו בנושא, אלא היא מציעה גישה נוספת, שייחודה בכך שהיא עוסקת במצבה של האישה העקרה. העבודה מתמקדת באישה ובמבט כלפיה - מבט חיצוני מצד החברה ופנימי מצד עצמה.

דוגמא אופיינית להבדל המהותי בנקודת המבט של המחקר הזה לעומת המחקרים הקודמים לו, ניתן לראות ברכיב של "פקפוק בהתאמתה של העקרה" לעומת הרכיב "הטלת ספק על ידי המתבשר", שאותו מציעים זקוביץ, סימון, ויליאמס, שילדס ועוד. לדעתם של חוקרים אלו, בא הספק להעצים ולהאדיר את רושם הנס המתקבל. עובדת היותו נשגב ונפלא מן התפיסה האנושית, מוכיחה את על-טבעיותו. עבודה זו מבליטה את הספק שמטילה החברה הסובבת את האישה, או האישה עצמה, בזכאותה לנס. לא גדלותו של הבורא המנהל את העולם כרצונו היא הנבחנת פה, אלא מקומו של האדם בעולם זה. השאלה הנשאלת איננה כוחו ויכולותיו של הא-ל, אלא מעמדו של האדם בעיני ה' ומידת זכאותו לנס גדול.

לאחר הדיון במחקרים קודמים מוצעים בעבודה זו הרכיבים הבאים:

1. ציון עובדת העקרות.
2. תיאור מצוקת העקרות.
3. ניסיונות לפתור את בעיית העקרות.
4. פקפוק בהתאמתה של העקרה.
5. זכאותה של העקרה.
6. בשורת לידה/ברכת לידה.
7. לידת בן חשוב.
8. מדרש שם של הבן.

למסקנותיו של חלק זה חשיבות רבה בקריאת הסיפורים ובשייכותם לדגם המוצע. התברר כי בסיפור **שרה** גודש רב של רכיבים, והוא מהווה אב-טיפוס של הסוג. יחד עם זאת, מפתיעה היא העובדה שרכיב הזכאות איננו מפורש בסיפורה, כלומר- אין פירוט של מעשים טובים מצידה. בסיפור **רבקה** נמצא מזעור של בעיית העקרות, וסידור לא אופייני של הרכיבים. בסיפורי **רחל** ו**חנה** קיימת הבלטה רבה של רגשות האישה ומצוקתה, גם בקשר למציאות של אישה נוספת לבעלה. בסיפורה של **אשת מנוח** חסרים הרכיבים של מצוקת העקרות ושל ניסיונות לפתור את בעיית העקרות. בעבודה זו נטען כי יש להבין חסרונות אלו על רקע בעיות בזוגיות של מנוח ואשתו. סיפור השונמית, למרות שנמצאים בו רכיבים האופייניים לסיפורי פקידת עקרות, מהווה וריאציה מיוחדת במינה. בנה של השונמית הוא הבן היחיד, בתוך שאר הסיפורים הנבדקים,

שאיננו בן ידוע ובעל חשיבות. וכפי שנאמר לעיל, נראה שגיבורו של סיפור **השונמית** הוא דווקא הנביא ולא האישה.

עובדת העקרות וכן מצוקתה אינן מוזכרות במפורש בסיפורי **בנות לוט**, **תמר ורות**, שאינן מוגדרות כעקרות מבחינה ביולוגית. ניסיונותיהן של נשים אלה ללדת בן נושאים אופי תחבולני, שכן, קודם כל, עליהן להתגבר על המחסומים החברתיים, ולהשיג בן זוג או בעל אשר יהיה שותף עמן בהולדת הבן. הבדל משמעותי נוסף בא לידי ביטוי בבניהן. אלו אינם בעלי חשיבות אישית, אלא גניאלוגית, שהרי אין מסופר עליהם מאומה, אלא רק שהיו אבות עמים או חוליות בשושלת לבית דוד. הבדלים אלה הביאו למסקנה כי סיפורי בנות לוט, תמר ורות אמנם שייכים לנושא הנבדק, אך יש להגדירם כ"תת סוג".

בנספח מובא ונבדק סיפורה של מיכל בת שאול. סיפור זה מהווה הוכחה על דרך השלילה לרעיונות היסודיים המוצעים במחקר זה. הפקפוק והזלזול קיימים מן הצד ההפוך - מן האישה כלפי הבעל. צידקותו של הבעל מתוארת בפרוטרוט, וכך מובן עונש העקרות, ההפוך משכרן של הנשים הנפקדות.

קריאה צמודה של פרקי אשת מנוח וחנה:

שני הפרקים הבאים יעסקו בסיפוריהן של אשת מנוח ושל חנה, שתיהן נשים שנפקדו לאחר שנים של עקרות. מעבר לעניין העקרות, שתי הנשים חיות בחברה אשר איננה מכירה בכוחותיהן ובאישיותן המיוחדת.

בסיפורה של אשת מנוח אנו עוקבים אחרי מערכת יחסים לא תקינה בינה לבין אישה, מנוח, אשר מפגין כלפיה התעלמות וזלזול. גם בסיפורה של חנה, אשר אלקנה אישה אוהב אותה ומדבר על ליבה, יש לדייק ולראות כיצד הסביבה כולה טועה בה ואיננה מעריכה אותה בהתאם למעלתה.

סיפור פקידתה של אשת מנוח

(שופטים פרק י"ג)

בסיפור פקידתה של אשת מנוח אנו מוצאים תופעה מיוחדת המצריכה התייחסות: לאורך כל הסיפור בולטת העובדה שאשת מנוח היא דמות אנונימית, חסרת שם. היא מכונה רק בכינויים אלו: "האשה", "אשתו" ו"אשת מנוח".

אשת מנוח היא האשה האנונימית היחידה בסיפורי פקידת העקרות. אמנם גם האשה השונמית היא חסרת שם, אך בכל זאת יש לה זיהוי משלה, שאיננו נסמך על דמות אחרת בסיפור: "השונמית" (מל"ב ד', פס' י"ב; כ"ה; ל"ו).

אי ריינהרץ¹ טוענת שעל ידי האנונימיזציה של אשת מנוח רוצה הכתוב להשוותה למלאך, אשר אי ידיעת שמו מהווה הוכחה לזהותו: "למה זה תשאל לשמי והוא פלאי" (שופ' י"ג, י"ח). לדעתה, אי קריאתה בשם מעניק לגם לאשה הילה אלוהית.

דברים אלו אינם נראים בעיני, שכן לא יתכן להוכיח טענה בדבר שאינו ממין הטענה - על ידי המלאך, שחלק מאפיונו הוא היותו בלתי ידוע בשמו לאדם². דעתי היא הפוכה: אשת מנוח היא חסרת שם, מפני שהכתוב מתאר אותה דרך עיניו של בעלה. הוא רואה אותה כאשה חסרת חשיבות, שאין לה זהות משלה. יש לשים לב ללשונו המזלזלת של מנוח בדברו אל המלאך לראשונה: "האתה האיש אשר דברת אל **האשה?**" (פס' י"א). מנוח אינו מציין שם ולא כינוי שייכות (אשתו). הוא מגדיר אותה בשם עצם כללי חסר ייחוד.

יתירה מזאת, מתוך האנלוגיה בפסוק זה עצמו, יש להסיק מסקנה הפוכה לדבריה של ריינהרץ. מנוח כורך פה את המלאך יחד עם האישה בהתייחסו אליהם במילים: "האישה" ו"האשה", שניהם בשמות כללים זהים. בשניהם מובע זלזול מצד מנוח, אשר מביע את ספקנותו ופקפוקו הן כלפי זהותו של המלאך והן כלפי אישיותה של אשתו.

סיפורה של אשת מנוח פותח בציון עקרותה. מיד לאחר מכן מסופר כי מתגלה אליה מלאך ה' ומבשר לה על הולדת בן בעל ייעוד. מנוח אינו מוזכר כלל. המלאך מתגלה אל האשה לבדה, ובדבריו מתייחס רק אליה: "הנה נא את עקרה ולא ילדת, והרית וילדת בן, ועתה השמרי נא ואל תשתי... ואל תאכלי... כי הנך הרה וילדת בן (פסי ג'-ה'). בהמשך מפרט המלאך את חוקיו וייעודו של הבן הנולד לה.

לאור ההדגשה על ההתגלות לאשה בלבד, בולטת התעלמותו של מנוח מאשתו. הוא אינו מזכיר אותה בתפילתו: "בי ה', איש האלקים אשר שלחת" (ח') - אינו אומר למי שלח ה' את המלאך. הוא מזכיר את עצמו במפורש בשבועתו הנרגשת: "בי ה'", והוא מכניס את עצמו לסיפור: "יבוא נא עוד אלינו ויורנו מה נעשה לנער היולד". מנוח הופך את הפועל האקטיבי המופיע פעמיים בדברי המלאך אל האשה: "והרית וילדת" "כי הנך הרה וילדת", לפועל פסיבי, שאיננו מצריך הזכרתה המפורשת של האשה: "לנער היולד".

לעצם בקשתו של מנוח להתגלות נוספת מעירה י' אמית³ כי "הטכסט מספק מניע לבקשתו זו, שכן דבריה של האשה אינם ברורים ושלמים". דבריה של אמית אינם נראים בעיני, שכן לו היתה זו הסיבה לבקשה, היה הכתוב צריך לפרט יותר בדברי המלאך אודות חוקיו וייעודיו של הבן, ולא כך הוא.

נראים פה דברי חז"ל: "עתה יבוא דברך". אמר לו מנוח: עד כאן שמעתי מן האשה, והנשים אינן בנות הוראה, ואין לסמוך על דבריהן. אבל יעתה יבוא דברך' - מפיך אני רוצה לשמוע, שאיני מאמין בדבריהם, שמא חילפה בדבריה או פיחתה או הותירה" (במדבר רבה י', ה'). חז"ל שומעים בדברי מנוח זלזול באשתו. ויותר מכך, הם מחריפים דבריו בתארם גישתו כגישה שוביניסטית כלפי כלל הנשים: "והנשים אינן בנות הוראה, ואין לסמוך על דבריהן..." יחד עם ההיענות לתפילתו של מנוח, מובעת עמדה ביקורתית ואירונית כנגדו. עם קריאת המילים: "וישמע האלקים בקול מנוח" (פסי ט'), מצפה הקורא להתגלות אל מנוח עצמו, ולא כפי שמופיע בהמשך: "ויבא מלאך האלקים עוד אל האשה". ואם לא די בזאת, מדגיש הכתוב ש"היא יושבת בשדה, ומנוח אישה אין עמה". הדגשה זו עומדת בניגוד לדבריו המפורשים של מנוח, אשר ביקש התגלות לשניהם. כך מתקבל הרושם שהדברים אינם מקריים, ובכוונה בא המלאך אליה בלבד.

מנוח ממשיך בשלו: "עתה יבוא דברך: מה יהיה משפט הנער ומעשהו" (פסי י"ב). עתה ישמעוך אוזניים ראויות. בשאלתו מנוח אינו מתייחס כלל לתפקידה ולחובותיה של אשתו. הוא מתעלם ממנה לגמרי. ופה מקבל מנוח תגובה המצביעה בבהירות הרבה ביותר על העדפתה הברורה של אשתו על פניו: "ויאמר מלאך ה' אל מנוח: מכל אשר אמרתי אל האשה⁴ תשמר" (י"ג). הדברים כבר נאמרו אל האדם הנכון.

- 1 ריינהרץ, אם שמשון, עמ' 36. יש להעיר לדברי ריינהרץ, כי ההערכה שאשת מנוח רוחנית וקרובה למלאך הרבה יותר מבעלה, היא נכונה, אך אין לקשור זאת לחסרון שמה, אלא לסיפור עצמו.
- 2 ראה בר' ל"ב, ב': "וישאל יעקב ויאמר: הגידה נא שמך, ויאמר: למה זה תשאל לשמי".
- 3 אמית, שופטים, עמ' 278.
- 4 מתמיה הדבר שגם המלאך מדבר על האשה בלא לציין את זהותה, ונראה לומר שהוא פשוט מבר אל מנוח בלשוננו.

י' זקוביץ⁵ מקבל הצעת תיקון של חוקרים שונים, הטוענים לטעות העתקה בפס' י"ג-י"ד. לדעתם יש לקראו כמוסב על הנער ולא על האשה: "ויאמר מלאך ה' אל מנוח: מכל אשר אמרתי אל האשה ישמר. מכל אשר יצא מגפן היין לא יאכל, ויין ושכר אל ישת, וכל טמאה אל יאכל, כל אשר צויתיה ישמר". זקוביץ משער כי "כיוון שהמלאך פתח ב'האשה', ושב והזכירה בסיום דבריו 'צויתיה', וכיוון שהאיסורים המוטלים על הנער הריהם האיסורים שהוטלו על האשה - התבלבל המעתיק, והעביר את שאר הפעלים מזכר לנקבה, כאילו הם מדברים באם". לדעתי, לא עמד זקוביץ על הויכוח הסמוי בין מנוח למלאך ביחס לאישיותה של אשת מנוח. הדברים יתבררו בעזרת טבלה, אשר תתאר את מבנה החזרה בנושא הבשורה, החובות והייעוד:

תשובת המלאך	בקשות מנוח	דיווח האשה	דברי המלאך	
		הנך הרה וילדת בן	והרית וילדת בן	בשורת הבן
מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר מכל אשר יצא מגפן היין לא תאכל ויין ושכר אל תשת וכל טמאה אל תאכל כל אשר צויתיה תשמר		ועתה אל תשתי יין ושכר ואל תכלי כל טמא	ועתה השמרי נא ואל תשתי יין ושכר ואל תאכלי כל טמא	חובות האשה
	ויורנו מה נעשה לנער היולד עתה יבא דברוך מה יהיה משפט הנער ומעשהו	כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן עד יום מותו	ומורה לא יעלה על ראשו כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן	חובות הבן
			והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים	ייעוד הבן

יש לשים לב כי המלאך בהתגלותו הראשונה, ואשת מנוח בדיווחה לבעלה, מתייחסים גם לאישה וגם לבן המובטח. לעומת זאת, מנוח בבקשתו להתגלות חוזרת ובשאלותיו למלאך מתייחס רק לבן. בתגובה לכך מתייחס המלאך בדבריו לאשה בלבד. קורא אשר לא יראה "ליקויים בתקשורת" אלה, יחטיא את המסר המסתתר מאחורי השורות: הויכוח הסמוי בין מנוח ובין המלאך ביחס לאשת מנוח. מנוח מתעלם מאשתו. הכתוב, בתיאור ההתגלות הנוספת לאשה לבדה בשדה, והמלאך, על ידי שינוי הנושא והתייחסות לאשה בלבד, מוכיחים את מנוח על פניו.

בקטע הבא (פס' ט"ו-כ"א) בודק מנוח את זהותו של המלאך. קודם כל הוא מזמין אותו לסעודה: "נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים". המלאך מסרב: "אם תעצרני לא אכל בלחמך,

5 זקוביץ, חיי שמשון, עמ' 52.

ואם תעשה עלה להי' תעלנה". על הקורא לשים לב שגם פה יש חוסר התאמה בין לשונו של מנוח, הנאמרת בלשון רבים: "נעצרה... ונעשה", לעומת תשובתו של המלאך, הנאמרת בגוף יחיד למנוח בלבד. יפה מעיר פה זקוביץ⁶: "המלאך משיב למנוח בגוף שני יחיד: 'תעצרוני', 'תעשה', 'תעלה', ולא בלשון נוכחים: 'תעצרוני', 'תעשו'. לשון רבים היתה, לכאורה, מתאימה יותר לדברי מנוח, שהציע את הצעתו, כאמור, גם בשם אשתו, אך דוק: המלאך הפונה בלשון יחיד מבחין, ובצדק, בין מנוח ובין אשתו: מנוח הוא הטועה בזהותו של המלאך ואינו יודע מי הוא, ולפיכך הוא שהציע לו לאכול. לא כן האשה, אשר החלה להבין כבר קודם לכן מיהו בן שיחה". רצוני להוסיף לדברי זקוביץ, כי אבחנה זו בין מנוח לאשתו, משתלבת היטב בשאר רמיזות הביקורת המוטחות במנוח.

שאלתו של מנוח בהמשך: "מי שמך", נענית על ידי המלאך בתוכחה ישירה: "למה זה תשאל לשמי והוא פלאי" (י"ז-י"ח). אל נשכח את דיווחה הנרגש של האשה בתחילת הפרק, אשר בו היא אומרת: "ולא שאלתיהו אי מזה הוא, ואת שמו לא הגיד לי" (ו'). אוזן רגישה תשמע בדבריה של אשת מנוח תשובה לשאלותיו של בעלה, המקשיב לה בספקנות ובפקפוק, והמעיר לה על תמימותה הרבה בקבלתה את הופעת המלאך ואת בשורתו ללא בדיקה. פה מוכיח המלאך את מנוח, אשר לא כאשתו, שואל לשמו של המלאך.

לאחר המראות הנסיים, של עליית הלהבה מעל למזבח, ועליית המלאך "בלהב המזבח", פעמיים מופיע המשפט "ומנוח ואשתו רואים" (י"ט-כ'). גם פה אין התאמה בין לשון הרבים במשפט זה ובין התוצאה, הנאמרת בלשון יחיד "אז ידע מנוח כי מלאך ה' הוא" (כ"א). שניהם ראו, אבל רק מנוח היה זקוק להוכחה שאכן מדובר במלאך ה'.

אחרי ההתגלות פונה מנוח אל אשתו, זו הפעם הראשונה בדיבור ישיר, ומבטא פחד מוות: "מות נמות כי אלקים ראינו". מה פשר הדברים? האם באמת חשב מנוח, שלאחר ההתגלות הפלאית ולאחר בשורת הבן ימותו שניהם?

פותר בעיה זו באומרו, כי כאן מגלה מנוח "מעט מחוסר תבונתו", כלומר מנוח איננו חכם, ועליו לקבל הסברים רציונאליים מרגיעים מאת אשתו הנבונה ממנו, כדי להבין את המתרחש. דברי זקוביץ⁷ מתקבלים על הדעת, אך למרות זאת יש לשאול, כיצד יתכן שמנוח מפענח את ההתגלות כמציאות שלילית ומאיימת, אשר אין בה מאומה מן החיוב, והרי בהתגלות זו קיבל את הבשורה המשמחת על הולדת בנו. נראה לי שעד הסוף מבטא מנוח את עלבונו על ש"נדחק מן התמונה". הוא בעצם אומר לאשתו שלא תשמח כי זה איננו סיפור שמח, אלא סיפור מסוכן. ואז אשתו, הצנועה והנבונה, עונה לו בהסבר ענייני, שאין זה מן ההגיון שתהיה תוצאה נוראה כל כך להתגלות המלאך.

יש לשים לב, שדברי שניהם כוללים את שניהם גם יחד: "מות נמות... ראינו", ובלשונה הרגישה של האשה: "לו חפץ ה' להמיתנו, לא לקח מידנו עלה ומנחה, ולא הראנו את כל אלה, וכעת לא השמיענו כזאת". בחכמתה היא משנה את המציאות, וכוללת גם את עצמה כמקריבת הקרבן. נראה כי דבריה אלה של אשתו, יותר מאשר בצד הענייני שבהם, מרגיעים את מנוח בנימתם המכבדת והמשתפת את שניהם גם יחד בסיפור הבשורה.

סיפור מנוח ואשתו מסתיים באקורד אחרון: "ותלד האשה בן, ותקרא שמו שמשון" (פס' כ"ד). מנוח אינו מוזכר. אמנם גם בסיפורי פקידת עקרות אחרים אנו מוצאים סיומים שבהם

6 שם, עמ' 59.

7 שם, עמ' 68.

מוזכרת האשה היולדת לבדה⁸, ורבים הם סיפורי הלידה אשר בהם האם היא זו שקוראת שם לבנה⁹. אך כאן יש לצרף סיום זה לסיפור כולו, ולראותו כסמן נוסף לעליונותה של אשת מנוח על פני בעלה, ולתוכחה אחרונה למנוח המביע כלפיה זלזול והתעלמות¹⁰.

סיפור פקידתה של חנה

(שמואל-א' פרק א')

בסיפורה של חנה ישנן שלוש דמויות החיות עמה או נפגשות אתה, והמפגינות יחס כלפיה: פנינה צרתה, אלקנה אישה ועלי הכהן. פנינה מלאת איבה וקנאה כלפי חנה. אלקנה אוהבה ומרחמה, ומבטא יאוש והשלמה עם עקרותה. עלי כועס עליה (כעס מוטעה) וגוער בה. רצוני להוכיח בפרק זה, כי למרות השוני הרב ביחסן של הדמויות הללו אל חנה, קיים אצל כולם מכנה משותף, והוא הספקנות וחוסר ההכרה באישיותה.

פנינה וחנה

לאלקנה שתי נשים: "שם אחת חנה ושם השנית פננה" (שמו"א א', ב'). מתוך סדר הכתיבה והגדרתן כ"אחת" ו"שנית" נראה כי חנה היא האשה הראשונה בסדר הנישואין, ופנינה היא השניה. בהמשך הפסוק מופיעה הסיבה לנישואין פוליגמיים אלה: "ויהי לפננה ילדים, ולחנה אין ילדים". בפסוק זה נמצא המצג העיקרי של הסיפור: סיפור עקרותה של אשה, על הרקע של בעל שיש לו ילדים מאשה אחרת.

בתוך הסיטואציה הזאת של שתי נשים לאדם אחד, מציין הכתוב כי חנה היא האשה האהובה: "ולחנה יתן מנה אחת אפים כי את חנה אהב" (פס' ה'). אין לנו אינפורמציה על תחושתה של פנינה ביחס לאהבתו של אלקנה כלפי חנה, אך מתקבל על הדעת שקיימת קנאה, וזו באה לידי ביטוי במילים אלו: "וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעמה" (ו'). המילה "צרתה" מצביעה לא רק על המצב האובייקטיבי, אלא גם על רגשותיה הפגועים של פנינה, אשר מטרתה מצויינת בפירוש: "בעבור הרעמה".

אך הפסוק אינו מסתפק בתיאור רגשותיה של פנינה כלפי חנה, אלא מוסיף בהמשך: "כי סגר ה' בעד רחמה". אין הדברים נאמרים כדי ליידיע את הקורא שחנה עקרה, שהרי זאת נאמר כבר קודם לכן: "ולחנה אין ילדים". נראה לומר שמילים אלה נאמרות מתוך עיניה של פנינה. בעיני פנינה עקרותה של חנה היא מאת ה' אשר סגר את רחמה. ההיגד הדתי מורה כי לפנינה מסקנה דתית: חנה איננה ראויה ללדת בן לאלקנה¹¹.

בסוף פס' ז' נפתח הסיפור בתמונה הראשונה, תמונת בכייתה של חנה בשעת האוכל. חלקו הראשון של הפסוק מתאר מצג דינמי של הצקות חוזרות מדי שנה בשנה: "יוכן יעשה שנה בשנה: מדי עלתה בבית ה' כן תכעסנה". נראה כי בבית ה' משתדלת פנינה יותר מאשר בימים רגילים להכעיס את חנה. אמנם ניתן לומר שהתיאור בא על מנת להכניס את הקורא לסצנה הראשונה, שהיא בבית ה', אך הקורא הרגיש יבחין פה בהדגשה על בית ה'. שם, באווירה הדתית, פוגעת פנינה היטב בנקודת התורפה של חנה: עקרות כביטוי להערכתה השלילית בעיני ה'.

8 ברי' ל' כ"ב, מל"ב ד', י"ז.

9 ברי' ד', כ"ה, שם י"ט, ל"ז; שם שם, ל"ח; שם כ"ט ל"ב; שם שם, ל"ה; שם שם, ל"ו; כ"א; דה"א ד' ט"ז; שם ז', ט"ז ועוד.

10 לעיון נוסף בענין נחיתותו של מנוח, ראה י' אמית, "ויהי איש אחד ושמו..." - וראציה של עריכה ומגמותיה", בית מקרא ל' (תשמ"ה), ע' 388-399, ובעיקר עמ' 396-397.

אלקנה וחנה

אלקנה הוא דמות חיובית ואוהבת, אך במבט מעמיק נראה כי גם בלבו יש ספקנות כלפי אשתו. ניתן לראות זאת בפסוק הראשון העוסק ביחסו לחנה: "ולחנה יתן מנה אחת אפים כי את חנה אהב, והי' סגר רחמה" (ה'). יחד עם ביטוי אהבתו חוזר הכתוב על העובדה הידועה לנו מקודם: עקרונה של חנה. כלומר - גם אצל אלקנה, כפנינה בפסוק שאחריו, מופיעה עקרונה של חנה דרך עיני אחד הגיבורים שבסיפור.

אמנם התגובה המעשית היא הפוכה: פנינה אויבת, ואלקנה אוהב ונותן, אך למרות זאת - הזהות המפתיעה בביטויים: "והי' סגר רחמה" אצל אלקנה ו"כי סגר הי' בעד רחמה" אצל פנינה, יש בה כדי לרמוז כי גם אלקנה אינו נקי משיפוטיות ומביקורתיות כלפי אשתו חנה¹². מי גרסיאל¹³ מצביע על ניגוד בין אלקנה ובין פנינה ביחסם לחנה: "הניגוד מתארך למסירה כפולה - מבט למעשה בודד (ויהי היום!) והגדרה מסכמת של מעשה מתמשך (וכן יעשה שנה בשנה). כדלקמן:

4. ויהי היום...

5. ולחנה יתן מנה אחת אפים, כי את חנה אהב והי' סגר רחמה. וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעימה, כי סגר הי' בעד רחמה.

7. וכן יעשה שנה בשנה מדי עלותה בבית ה', כן תכעיסנה, ותבכה ולא תאכל". לדעתו של גרסיאל, הכתוב משווה בין התנהגותו של אלקנה כלפי חנה ובין יחסה של פנינה אליה, כדי להורות על הניגוד שביניהם: "ההסמכה הכפולה שבתיאור התנהגותו של אלקנה לתיאור התנהגותה של פנינה יוצרת זיקת השוואה ביניהם. הביטויים המשותפים (כי, הי' סגר, רחמה, כן) מזיקים גם הם את ההשוואה הנבנית במסירה הכפולה... אלקנה השתדל בכל מאודו לרכך את המכה - פנינה הרבתה לזרות מלח על הפצע".

לדעתי, רוצה הכתוב להצביע דווקא על השוואה של דמיון בין אלקנה ובין פנינה, ולא על השוואה של ניגוד. פנינה מסיקה מסקנות שליליות על אופיה של חנה, מתוך שהיא רואה את עקרונה כעונש מאת ה'. אלקנה מיואש כי גם הוא רואה את עקרונה של חנה כביטוי של יחס ה' אליה.

חנה בוכה ואינה אוכלת, ואלקנה אישה מנסה להרגיע אותה במילים טובות: "חנה, למה תבכי, ולמה לא תאכלי, ולמה ירע לבבך? הלא אנכי טוב לך מעשרה בניים" (פס' ח'). אלקנה שואל שלוש שאלות רטוריות המתייחסות למצב רוחה הרע של חנה. הוא שואל אותה: מדוע את נכנעת לרגשותיך הקשים? מדוע אינך רואה את הטוב במצבך האישי? דברי אלקנה הם דברים היוצאים מלב אוהב - הוא מנחמה ומציע לה את עצמו באהבה, אך יחד עם זאת יש לשמוע בשאלותיו נימה של תוכחה. אלקנה איננו מקבל את עצבותה. הוא טוען שעליה להתגבר, ועליה לראות אותו כתחליף נאות - ואפילו טוב יותר - מן הבנים שהיא חסרה.

נדייק בדבריו של אלקנה: הוא אינו אומר שחנה טובה לו מעשרה בניים¹⁴, אלא **שהוא טוב**

12 תרגום יונתן: "ארי ית חנה רחיס ומן קדם הי' אתמנע מנה ולד". לדעתו של סימון, קריאה ספרותית, עמ'

14, יש פה הנגדה סיבתית המובעת באמצעות ו', אשר משמעה "אף על פי". סימון מצייין כיף הוא אהב את חנה על אף שהי' סגר רחמה, ומסיבה זו הוא נתן לה מנה אחת אפיים".

13 גרסיאל, שמואל, עמ' 35. את חוסר הבנתו של אלקנה למניעיה של חנה.

14 אדר, הסיפור המקראי, עמ' 18: "דוק: אין אלקנה אומר לחנה שהיא טובה לו מעשרה בניים, אלא שהוא טוב לה מעשרה בניים: אין הוא בא אליה בתביעות, וכל מבוקשו אינו אלא להיטב עמה מרוב אהבתו". אדר מבין את דברי אלקנה כביטוי לאהבתו בלבד. בעבודתי הראיתי גם את חוסר הבנתו של אלקנה למניעיה של חנה.

לה מעשרה בניים. זוהי הסתכלות יוצאת דופן בחברה פטריארכלית המעריכה את האשה לפי וולדנותה. על כן יש לראות פה דבר נוסף: אלקנה חושב שחנה רוצה ילד בשבילה. שהיא רוצה להיות אם כדי למלא את חסרונה שלה, כדי שיהיה לה "טוב". ולכן, מאהבתו אותה, הוא מציע לה את עצמו כתחליף למושא תשוקתה - הילד הנכסף. יחד עם אהבתו לחנה¹⁵ מבטא אלקנה חוסר הבנה למניעיה ולעולמה הרוחני, אשר עתיד להתגלות בהמשך, בתפילתה במשכן. חנה אינה עונה, לא לפנינה ולא לאלקנה, אך כנראה שהנסיגות הקשים שבהם היא עומדת, מביאים אותה לגילוי כל העוצמה החבויה בתוכה. היא מחכה עד שכולם יגמרו לאכול ולשתות (פס' טו), והיא הולכת להתפלל בתוך משכן ה'.

שלוש פעמים מכנה חנה את עצמה "אמה" של ה': "אם ראה תראה בעני **אמתך**, וזכרתני ולא תשכח את **אמתך**, ונתתה ל**אמתך** זרע אנשים" (י"א). ברגעים קשים אלו, כאשר היא שופכת את נפשה בתפילה, כך היא מגדירה את עצמה.

בתפילתה מבקשת חנה את חסדו של ה', וכנגדו מציגה את נתינתה. ראייה, זכירה ונתינה מציגו יביאו לחלקה שלה: "ונתתיו לה' כל ימי חייו ומורה לא יעלה על ראשו". בנתינת הבן לה' לכל ימי חייו עונה חנה לתפיסתו השגויה של אלקנה, החושב שהיא רוצה את הבן כדי שיהיה לה טוב. היא אומרת: אינני רוצה את הילד בשבילי, אני רוצה אותו בשביל ה'. אני אמתו של ה' רוצה בבן כדי שיעבדנו בביתו. בהצגת התנאי נאמרים דבריה של חנה כגוף שני: "ראה תראה... וזכרתני... ונתתה", ואילו בתשובת התנאי היא עוברת לגוף שלישי, ובלשון טקסית וחגיגית מצהירה: "ונתתיו לה' כל ימי חייו". ברגעים אלו חושפת חנה את עולמה הפנימי, ואנו נוכחים לדעת מה מפעיל אותה ומה מעניין אותה: היותה אמה לה' הרוצה בן כדי לתיתו לו. במילים "ומורה לא יעלה על ראשו" יש תגובה מוטרמת להאשמתו של עלי את חנה בשכרות¹⁶, שכן הן מהוות חלק מנוסחה של הקדשת הנזיר המזיר עצמו מיין ומשכר. יחד עם זאת, יש פה התחייבות לגדל את הבן מצויין במראהו ובהתנהגותו כבר מבטן.

לאלקנה ולחנה דו-שיח נוסף לאחר לידתו של שמואל. אלקנה עולה לשילה עם כל ביתו, ומופתע לראות כי חנה אינה באה אתם: "כי אמרה לאישה: עד יגמל הנער והבאתיו, ונראה את פני ה', וישב שם עד עולם" (פס' כ"ב). אלקנה כנראה שואל אותה לפרש העניין, והיא עונה לו כי יש לה תכנית מסודרת כיצד על הדברים להתרחש: גמילת הנער, הבאתו, ראייתו את פני ה', וישיבתו שם עד עולם. חנה מתארת את הדברים בסדר זה אשר אותו היא כנראה מציינת בעיני רוחה, וכל שינוי ממנו נראה לה כפוגע בגדלות המעמד שבו יינתן לה' בנה היקר. אלקנה איננו מבין את חנה. הוא חושש שמא היא מנסה להתנער מנדרה, והדבר מעורר את פחדו שמא ימות הילד: "עשי הטוב בעיניך, שבי עד גמלך אותו, אך יקם ה' את דברו" (כ"ג). למילים "עשי הטוב בעיניך", במיוחד כאשר באה אחריהם מילת הסתייגות: "אך", יש צליל של הסתייגות והתנערות מאחריות - עשי כרצונך, אני אינני שותף לשיקולך. דברי אלקנה "אך יקם ה' את דברו" קשים להבנה, ופירושים רבים נכתבו עליהם¹⁷. היכן מצאנו בסיפורנו את דבר ה'?

15 אין לראות סתירה בין אהבת הבעל לאשתו ובין כעסו ותוכחתו כלפיה. זאת ראינו בבירור אצל יעקב.

16 לנוסחת הזירות המופיעה פה ראה דבריו של מיסקול, שמואל, עמ' 12.

17 במגילת קומראן (4Qsam) ובתרגום השבעים מצאנו: "היוצא מפני". בפשיטתא: "דברך". המדרש מתייחס לדברי אלקנה אלה כשהוא מספר על דבר נבואה: היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בכל העולם כולו ואומאת: עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל, וכל אשה שהיתה יולדת בן, היתה מוציאה שמו שמואל". רש"י מפרש כפשט שה' יקיים את דברו: את שאלת ממנו זרע אנשים, ועלי בשרך ברוח הקודש: 'אלהי ישראל יתן את שלתך'.

נראה כי דבר ה' היחיד הנזכר בסיפור פקידת חנה הוא ברכת עלי שליחו שנאמרה במשכן בעת תפילת חנה. לפיכך זהו פירוש דברי אלקנה: "אני חושש שאת מנסה להתחמק, ומי יודע אם ברכת ה' - הבן אשר נתן לך - לא ייפגע מהתנהגותך. אני מקווה שה' ימשיך להקים את דברו-ברכתו אשר קיבלת במשכן.

בדבריו מביע אלקנה חוסר אמון בחנה. בהפרידו ביניהם בלשונו: "עשי הטוב בעיניך", הוא אינו שותף להחלטתה, ובהבעת פחדו שמא יאונה רע לבן המובטח, הוא מביע חששו שמא היא אדם שאין לסמוך על שבועתו.

שוב, חנה אינה עונה, אך התנהגותה מעידה כאלף עדים שלא העלתה בדעתה שלא לקיים את נדרה. כפי שמתאר סימון¹⁸: "קיום הנדר בעין טובה ובלב שלם". היא עולה מיד "כאשר גמלתו", והכתוב מפרט מתנות יקרות אשר היא מביאה עמה: "ותעלה עמה כאשר גמלתו בפריים שלשה, ואיפה אחת קמח, ונבל יין, ותביאהו בית ה'" (פס' כ"ד). נשים לב - חנה היא המביאה את בנה, והיא זו החוגגת את המאורע הגדול.

כך ניתן להסביר פסוק קשה: "וגם אנכי השאלתיהו לה'. כל הימים אשר היה - הוא שאול לה'" (כ"ח). במילים אלו מראה חנה כי חשה בהסתייגות בעלה (ואולי אנשים נוספים בסביבתה), אשר חשש שמא אינה רוצה לתת את בנה, והיא אומרת: לרגע לא חשבתי להשאיר את בני עמדי. כל הימים אשר היה (=נמצא, חי), היה בהשאלה בלבד!

עלי וחנה

עלי הוא הדמות שבאופן הברור ביותר מביע חוסר הערכה כלפי חנה. הוא נוכח בזמן תפילתה האינטנסיבית, ו"שומר את פיה" (פס' י"ב). כנראה שחנה התפללה בלויית תנועות והעוויות המבטאות רגש רב¹⁹, והיות שלא שמע את דבריה: "וחנה היא מדברת על לבה, רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע" (י"ג), חשב עלי שהיא שיכורה. את התנהגותה של חנה ניתן היה לפענח בשתי דרכים: או כאקסטזה דתית, או כהתנהגות בלתי נשלטת של אדם שיכור. עלי בוחר בדרך השניה. הוא איננו מפקפק בנכונות ראייתו, והוא נוזף בחנה: "עד מתי תשתכרין?! הסירי יינך מעליך!" יש להשוות דבריו הנחרצים והתקיפים האלה לדברי הכיבושין הרכים אשר הוא אומר לבניו החוטאים (שמו"א ב', פס' כ"ג-כ"ה). הכתוב, בעזרת ההשוואה המתבקשת בין תוכחתו של עלי לחנה, לעומת דבריו לבניו - מפנה את הקורא הן להדגשת חפותה של חנה, והן להדגשת השלילה בבני עלי²⁰.

לעומת שתיקתה של חנה כלפי פנינה וכלפי אלקנה, לעלי היא עונה. דבריה נאמרים בעדינות, אך גם בתקיפות: "לא אדני, אשה קשת רוח אנכי, ויין ושכר לא שתיתי. ואשפך את נפשי לפני ה'. אל תתן את אמתך לפני בת בליעל, כי מרב שיחי וכעסי דברתי עד הנה" (ט"ו-ט"ז). חנה פותחת וסוגרת את דבריה (אינקלוזיו רטורי) בתיאור הקושי שבו היא שרויה, אך איננה מפרטת ואינה מספרת לעלי מה סיבת סבלה. זהו דבר שבינה לבין בוראה, והיא אינה משתפת בו את זולתו. בכלל, לאורך הסיפור כולו, חנה אינה מדברת או מתלוננת על עקרותה, אלא רק בתפילתה לה', ובכך היא מבטאת את אמונתה העמוקה שהוא היחיד שיש בידו להושיעה.

18 סימון, קריאה ספרותית, עמ' 31.

19 תיאור של תנועות ותנודות בלתי יציבות של שיכור ניתן למצוא בישיעהו כ"ד, כ; תהלים קי"ז, כ"י; ועוד. ראה קריב, "חנה", עמ' 293-294.

20 גרסיאל, שמואל, עמ' 36-37 מצייין כי המושג "בת בליעל" המופיע בדברי חנה, זהה לאפיון "בני בליעל" המוסב על בני עלי, וכך מושגת הנמכה של עלי אשר הזדריז להעריך את חנה כ"בת בליעל", ולא הבחין שדווקא בניו נוהגים כ"בני בליעל".

בתגובת עלי אנו נוכחים לדעת שהוא דמות חיובית. הוא מאמין לחנה, בבחינת "ניכרים דברי אמת", והוא מסוגל להודות מיד בטעותו: "לכי לשלום, ואלקי ישראל יתן לך את שלתך אשר שאלת מעמו". עלי מגלה פה רגישות ועדינות בכך שלא שאל אותה לפשר סבלה ולתוכן תפילתה. הוא מברך אותה ברכה כללית, ומשמש פה מעין צינור לברכת ה'²¹.

כאשר חנה באה אל המשכן עם בנה, היא נגשת אל עלי ובהתרגשות רבה, בלשון עילגת: "בי אדני, חי נפשך אדני", היא מזכירה לו את אשר היה לפני שנים. היא משוכנעת שאותה סצנה כה משמעותית עבורה, איננה זכורה לעלי, אשר לא ידע מאומה, והיא מזכירה לו: "אני האשה הנצבת עמכה בזה להתפלל אל ה'". רק עכשיו היא מגלה לו את תוכן התפילה: "אל הנער הזה התפללתי, ויתן ה' לי את שאלתי אשר שאלתי מעמו" (כ"ו-כ"ז). ארבע פעמים מופיע שם ה' בדברי חנה הנרגשים, וכך היא חושפת את אמונתה העמוקה שתפילתה לה' היא זו שהביאה ישירות ללידת בנה.

סיפורה של חנה מתאר בשרטוטים עדינים אך ברורים, אשה אצילת נפש שהתמודדה, הן עם יסורי הנפש שלה, והן עם חוסר הכרה מצד האנשים הסובבים אותה. מהתמודדות זו יצאה גדולה ומחוזקת, ובידה שכר אלוהי - בן חשוב. יפה מעיר א' קריב²²: "בן גדול היה לה לחנה, אך גם לבנה הגדול היתה אם גדולה, וגדלות האם היא ששללה את הדרך לגדלות בנה". קריב מדגיש את ייחודה של חנה בתפילת ההודיה שלה: "מכל הנשים התנ"כיות שנתנסו בעקרות ונפקדו אחרי כן, חנה לבדה, האחרונה בשורת נשים אלו, מתעלית מתוך נסיון חייה, קונה גדלות רוחנית, עולה לרומה של תפילה, צופה ורואה בעין נשרים את הגלגל החוזר ביד ההשגחה"²³

21 לדעתו של גרסיאל, שם, עמ' 37, עלי הוא "כלי מכאני המופעל מגבוה להעברת ברכה שאת מהותה המדויקת אינו יוד". גרסיאל מרחיב את הפרספקטיבה ואומר כי בקונטראסט הכללי מתרחב הפער של אי-ידיעתו של עלי, וואותו בן שעלי מברכה בו, יירש אותו במנהיגותו במקום בניו. ראה גם ש' זלביסקי, "נדרה של חנה ותשלומה", בית מקרא עד, עמ' 317-313.

22 קריב, "חנה", עמ' 295-296.

23 ראה סימון, קריאה ספרותית, עמ' 37-39, בשאלת שייכות המזמור להקשרו.

ביבליוגרפיה

אדר, הסיפור המקראי
צ' אדר, הסיפור המקראי, ירושלים תשכ"ח.

אמית, שופטים
י' אמית, ספר שופטים, אמנות העריכה (ספריית האנצ' המקראית), ירושלים-תל אביב תשנ"ב,
עמ' 269-281.

גרסיאל, שמואל
מ' גרסיאל, ספר שמואל-א', עיון ספרותי במערכי השוואה, באנלוגיות ובמקבילות, רמת-גן 1983.

זקוביץ, חיי שמשון
י' זקוביץ, חיי שמשון, ירושלים תשמ"ח.

מיסקול, שמואל
P.D. Miscall, I Ssmurl, A Literary Reading, Indiana 1986

סימון, קריאה ספרותית
א' סימון, קריאה ספרותית במקרא: סיפורי נביאים
(ספריית האנצ' המקראית), ירושלים-רמת גן תשנ"ז.

פוקלמן, שמואל
J.P. Fokkelman, Narrative Art and Poetry in the Books of Samuel, volume 4, Vow and Disire,
Assen 1993.

קריב, "חנה"
א' קריב, "חנה" בתוך: שבעת עמודי התנ"ך,
תל-אביב תשל"א, עמ' 126-130.

ריינהרץ, "אם שמשון"
A. Reinhartz, "Samsons Mother: An Unnamed Protagonist", JSOT 55 (1992), pp. 25-37.

**עקרון ההתרחבות הז'אנריסטית
ביצירתה של אלישבע**

מאת שולמית קורנהנדלר

עבודה לתואר מוסמך
המחלקה לספרות עם-ישראל, אוניברסיטת בר-אילן,
תשנ"ט

מנחה: פרופ' יפה ברלוביץ